

Lessen uit de Erfgoed Deal

Erfgoedinclusieve watervoering: water en bodem

18 april 2024

Moderator: Jephtha Dullaart, co-moderator: Anne Schopman

Dit is het derde webinar uit de reeks 'Lessen uit de Erfgoed Deal' die het programmabureau Erfgoed Deal sinds 2023 organiseert in samenwerking met de ErfgoedAcademie. Met deze reeks willen we focussen op de Erfgoed Deal-projecten zelf en de lessen die uit de projecten naar voren komen. Daarbij staat deze vraag centraal: hoe benutten we erfgoed voor strategische opgaven? In dit webinar gaat het over **erfgoedinclusieve watervoering** en staan **opgaven voor water en bodem** centraal. De drie projecten zijn voorbeelden van hoe erfgoed ingezet voor klimaatadaptatie in de gebouwde omgeving.

Het webinar bestaat uit twee onderdelen. Eerst een plenair programma waarin drie casussen worden besproken (de Erfgoed Deal-projecten **Beken en Bleken van Losser** en **Zitterd Climate Proof** en één externe casus: **Waterlinie inzetten voor klimaatadaptatie**). Daarna gaan de deelnemers met elkaar en de spreker in gesprek over de casus in aparte deelsessies. Iedere casus heeft een eigen deelsessie, waar de deelnemers zich voor moeten opgeven.

Beken & Bleken van Losser

Ramon Postma – Landschapsarchitect bij ODIN landschapsontwerpers

ACHTERGROND BIJ PROJECT

Binnen het project **Beken & Bleken van Losser** gaat de kern van Losser op de schop. Klimaatadaptatie en erfgoed spelen daarbij een belangrijke rol. Klimaatopgaves worden gekoppeld aan erfgoed, men wil het erfgoed levend houden en toekomstbestendig maken.

De **samenwerking** binnen het project is als volgt vormgegeven:

- Interdisciplinaire werkgroep vanuit de gemeente, ook waterschap Vechtstroom
- Opgaven- en gebiedsgerichte aanpak
- Programma Beken & Bleken van Losser
- Projecten en activiteiten die bijdragen aan strategische doelen en bestuurlijke ambities
- Het Erfgoed Deal-project versterkt andere programma's binnen de gemeente
- Opgezet samen met partners/stakeholders/omgeving

Losser ligt in **Twente**, ten noordoosten van Enschede. Het dorp, met een aantal kerkdorpen, ligt tegen een stuwwal en aan het **Dinkeldal**. Het project wil met de Erfgoed Deal de afstromende beken (met name de Dorpsbeek) die vanaf de stuwwal naar het Dinkeldal stromen **klimaatrobuust** maken. De problematiek hangt samen met klimaatverandering en verstening: enerzijds is er het probleem van waterafvoer tijdens piekbuien en anderzijds heeft men te maken met extreme droogte, die ook het belang en de waarde van het erfgoed aantast.

Naast de bijzondere ligging op de stuwwal is er in Losser ook een verbondenheid tussen het landschap en cultureel erfgoed. De regio kent een rijke **textielgeschiedenis**. De link met de textielindustrie is waardevol, een belangrijk gebiedskenmerk. **De opgaven** die spelen rondom de Dorpsbeek zijn **gekoppeld aan erfgoed**: klimaatadaptatie, energietransitie, biodiversiteit, leefbaarheid en de vrijetijdseconomie. Het erfgoed is ingezet als kralensnoer langs de Dorpsbeek.

UITVOERING

Een deel van het Dinkeldal is al heringericht en er zijn **meanders** in de beek aangebracht. Daarnaast is er een fietspad aangelegd langs de Dinkel. Zo is er **een belangrijke noord-zuid verbinding** in het Dinkeldal gecreëerd. Nu wordt er vandaaruit gewerkt aan dwarsverbindingen naar de centra van de omliggende dorpen.

Op het moment wordt er gewerkt aan de parochietuin bij de RK-kerk in Losser. Het park De Drie Bogen (brongebied van de Dorpsbeek) wordt aangepast naar een **klimaatadaptieve tuin**. Regenwater wordt geborgen in het park en er komt een metselmuur met daarover stromend water, hierdoor wordt dit park aangehecht aan het centrum van Losser.

Ook is de **leeromgeving** van het project volop in ontwikkeling: er worden symposia en publieksdagen georganiseerd en er zijn routes in het landschap. De **verhalen en feiten** over erfgoed worden ontsloten via historische informatieborden met een QR-code in de buitenruimte en routes in het landschap. Ook heeft het project een **eigen podcast** ontwikkeld. Daarnaast is er veel beeldmateriaal en informatie over het erfgoed te vinden op de [website](#) van de gemeente Losser. Dit alles heeft erfgoed in het bewustzijn van de bewoners gebracht.

De rijksmonumentale **dorpsbleek** is een belangrijkdeel van de Erfgoed Deal, hier werd in het verleden het textiel gebleekt. Er is gekeken hoe de historische kenmerken gerestaureerd kunnen worden en de nieuwe opgaven ingepast. De bleek zakt weg, dit wordt opgelost door het overtollige water van de rioolwaterzuiveringsinstallatie voor de verwarming voor het zwembad te gebruiken. Het **retourwater** vult de bleek, zeker in tijden van droogte. Er zit weinig zuurstof in het water, het stroomt eerst over een groot wasbord voor het in de bleek komt. Sleutel tot succes hier is **samenwerking** tussen gemeente, civiele aannemer en waterschap.

Er zijn nog een aantal zaken te ontwikkelen. Het Erfgoed Deal-project haakt aan bij verschillende programma's binnen de gemeente, zoals het centrumplan. De dorpsbeek wordt zichtbaar gemaakt. Ook wordt gekeken hoe oude bestaande bomen behouden kunnen blijven, ondanks de aanpassingen aan de beek. Ook zijn er nog twee bleken die weer zichtbaar gemaakt kunnen worden.

LESSEN

- Interdisciplinaire samenwerking gaat goed, korte lijntjes
- Eigen accountmanager binnen de gemeente helpt
- Overleg is regulier, zeswekelijks
- Soms is het een puzzel hoe je technische oplossingen binnen erfgoed van de bleek te passen.

Zitterd Climate Proof

Ruud Weijers – Beleidsadviseur Stedelijk Water en Klimaat, Gemeente Sittard

ACHTERGROND BIJ PROJECT

Het project **Zitterd Climate Proof** vindt plaats ten zuiden van het historische centrum van Sittard, waar ook het **monumentale stadspark** van architect Dirk Tersteeg ligt. Het project bestaat uit twee fases. De eerste is de aanpak van het beekdal van de **Geleenbeek** en het stadspark. De tweede gaat over de aanpak van de Geleenbeek in de richting van het centrum, met name in de **Parklaan**, waar een aantal gemeentelijke en rijksmonumenten langs de beek liggen.

UITVOERING

De **eerste fase** van het project is afgerond. In de Geleenbeek zijn in samenwerking met Waterschap Limburg meanders aangebracht om piekbelasting op te vangen. Onderdeel daarvan was ook een opknapbeurt van de stenen sluis en de stuwen bij de Ophovenermolen (ook een rijksmonument, uit 1348). Daarnaast is ook het monumentale stadspark gerestaureerd, zijn er fiets- en wandelpaden aangelegd en de in het park aanwezige roeivijver opnieuw ingericht.

De **tweede fase**, de inrichting van de Parklaan, is nog in uitvoering. De beek wordt klimaatadaptief gemaakt. Er is een risico op **wateroverlast** bij hevige regenval bij de gemeentelijke en rijksmonumenten die aan de beek liggen. In de Parklaan zijn veel bruggen en een deel van de beek is sinds de jaren 70 overkluisd, waterafvoer kan hierdoor problemen opleveren in de binnenstad. Het plan is om de beek bij het monument Casa Mia weer open te maken. Ook de bruggen bij de monumentale panden worden aangepast, men wil historische situatie terugbrengen en de bruggen hoger maken.

LESSEN

Uit het project kunnen **een aantal lessen** getrokken worden:

- Rondkrijgen van financiering was ingewikkeld
- Geen bezwaren rondom bomenkap door goede communicatie en goede aanvraag
- Oude stuw gevonden
- Aandachtspunt: bomen opnieuw aangeplant in een te droge periode
- Door de jaren heen waren er verschillende projectleiders, overdracht niet altijd goed waardoor discussie ontstond tussen gemeente en waterschap over wie waar eigenaar van is
- Burgerparticipatie tijdens corona was lastig
- Aandachtspunt voor de Parklaan is draagvlak, aanpassing bruggen wordt betaald door het project
- Grondwater is een aandachtspunt, bewoners willen extra onderzoeken. Extra tijd en aanpassingen moeten uitvoeringstechnisch uitgewerkt worden.

In het stadspark zijn de **ervaringen positief**. Omwonenden en bezoekers waarderen de restauratie van het park. Voor de gemeente en het waterschap hebben de klimaatmaatregelen en het erfgoedherstel goed uitgepakt. Door het verbreden van de afvoergeul is de omgeving beter beschermd tegen het water en kan het water ook beter vastgehouden worden. Ook profiteert de horecagelegenheid in het park van het aantal bezoekers.

Waterlinie inzetten voor klimaatadaptatie

Ronald Hamberg – Provincie Utrecht

ACHTERGROND BIJ PROJECT

In dit project wordt de waterlinie ingezet voor klimaatadaptatie. De waterlinie loopt door meerdere provincies, Ronald vertelt de deelnemers meer over de situatie in Utrecht.

Voor dit project is er in de provincie Utrecht een **samenwerkingsverband** in het leven geroepen: Pact van Ruigenhoek, dit is de naam van een van de forten binnen de **waterlinie**. Het samenwerkingsverband bestaat uit provincie, gemeenten, waterschappen en natuurbeherende organisaties, de waterlinies zijn de gemene deler. Het pact werkt samen aan de hand van vier thema's: klimaatadaptatie, groene benutting, bescherming en uitdragen van werelderfgoed.

Binnen een regionaal actieprogramma zijn er **Klimaatkansenkaarten** opgesteld, waarbij drie verschillende landschapstypen binnen de waterlinie in kaart zijn gebracht. Daarbij staan vragen centraal als: Wat zijn verschillende klimaat problematieken? Hoe kun je deze types klimaatadaptief inrichten? De oplossingen zijn voor elk gebied verschillend, maar er is ook overlap in de maatregelen.

UITVOERING

Een al voltooid project is **Polder Blokhoven** in 2017, hier is het inundatieveld van de waterlinie ingezet als waterbergingsgebied tijdens piekbuien. Naast deze klimaatadaptieve maatregelen laat het ook de werking van **de inundatie van de Hollandse waterlinie** zien. Er is hierdoor meer recreatie in het gebied en mensen krijgen meer uitleg over de historie en de omgeving.

Een project dat op het moment loopt is het herstel van **de damsluis in Nieuwegein**. De sluis is in vervallen en vervult geen functie in het watersysteem. Ook is hij niet herkenbaar als militair onderdeel van de waterlinie. Er wordt onderzocht of deze sluis een functie kan krijgen in het watersysteem d.m.v. bouwhistorische verkenning en archiefonderzoek plaats. Het verhaal van de damsluis is nog niet goed duidelijk. Ook op het gebied van herstel en functie is er meer onderzoek nodig om te kijken of de sluis een kerende functie kan krijgen voor het watersysteem. Het watersysteem in Nieuwegein is vrij kwetsbaar en de gemeente en het waterschap zoeken samen naar een manier om het robuuster te maken.

De waterlinie loopt ook door landelijk gebied. Een voorbeeld hiervan is het **Kromme Rijn Linielandschap**. Het waterschap heeft hier een grote wateropgave, het wil meer water vasthouden in dit gebied voordat het het Amsterdam-Rijnkanaal ingaat. Daarbij kijken ze ook naar hoe dit in Polder Blokhoven is gedaan. Ook op deze plek kan erfgoed zichtbaar gemaakt worden in combinatie met klimaatadaptieve maatregelen die bijdragen aan de opgave van het waterschap.

Erfgoed Deal-project **Linielandschap Waaldijk** is een ander voorbeeld van een project in de waterlinie waar waterbeheer en erfgoed hand in hand gaan, maar dan in Gelderland. In dit project wordt de dijk tussen Gorinchem en Waardenburg versterkt en worden op vier locaties de restanten van de Oude en Nieuwe Hollandse waterlinie meegenomen in het dijkontwerp. Het gaat hier om het ravelijn van Gorinchem, de Dalemse sluis, dijkpost Hercules en de inundatiewerken van Fort Vuuren. De dijkversterking was hier de motor voor gebiedsontwikkeling, duurzaamheid en erfgoed zijn sturend geweest in het uiteindelijk ontwerp (Willem Brouwers, van het Erfgoed Deal-project, lichtte dit toe in de derde deelsessie).

LESSEN

Polder Blokhoven

- Waterberging koppelen aan inundaties, cultuurhistorie is hier inspiratiebron voor klimaatadaptatie.
- Wel opstartproblemen rondom beheer: beweiding, opkomend veen en drijvende nesten
- Dilemma: wat te doen met de inundatievelden in droge periodes? Inzetten op inundaties of water elders nodig?
- Tip: Werk integraal met andere overheden, het waterschap is een belangrijke partner
- Tip: Maak vooraf een checklist waarin je de behoeftes en opgaves van alle partners in kaart brengt.

Pact van Ruigenbroek

- De klimaatkansenkaart had voor elke partner in het pact een toegevoegde waarde.

Kromme Rijn Linielandschap

- Faciliterende rol provincie belangrijk
- Het is belangrijk elkaar te kennen, er is veel verloop daarom zijn korte lijntjes belangrijk
- Situaties per gebied binnen de waterlinie zijn verschillend, maar ze kunnen elkaar inspireren.

Damsluis Nieuwegein

- Provincie trekt ook hier het project, co-financiert voor de helft en stroomlijnt processen